

Memòria
de Mallorca

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 35 / Desembre 2015

Edicions

Guerra i repressió franquista a les Illes Balears

Revista Memòria Antifranquista del Baix Llobregat

Edita: Associació per a la Memòria Històrica i Democràtica del Baix Llobregat

Guerra i repressió franquista a les Illes Balears és el monogràfic número 15 de la revista Memòria Antifranquista del Baix Llobregat, que edita l'Associació per a la Memòria Històrica i Democràtica del Baix Llobregat que en aquesta edició dedica exclusivament tot el seu contingut a la repressió a les Illes Balears.

El conjunt de textos reunits en el següent dossier pretèn proporcionar una visió global relativa a la història de la repressió franquista a les Illes Balears entre 1936 i 1975 i la seva pervivència en la memòria col·lectiva.

El podreu trobar a la venda a la **Llibres Ramon Llull**, al carrer Argenteria, núm. 9 de Palma. La llibreria, que va obrir les seves portes ara fa un any, compta amb una àmplia selecció de títols relacionats amb la recuperació de la memòria històrica, tant nacional com internacional.

Per Democràcia i Dignitat...

Sa Feixina neta ja!

Comunicat Sa Feixina

Memòria de Mallorca. Palma, 2 de novembre de 2015

Exhibició de la bandera de la Falange el dia 1 de novembre

El passat diumenge 1 de novembre va haver-hi una concentració al monòlit feixista de Sa Feixina durant la qual es varen exhibir banderes falangistes i va haver-hi una agressió a un ciutadà pel simple fet de portar una bandera republicana. Així mateix, alguns dels participants a la concentració varen proferir crits d'assassins, referint-se als republicans, i afirmacions en el sentit de reivindicar, i reclamar, els assassinats del 36, com ara "els hauríem de tornar a enviar a les fosses", afirmació ofensiva per a tots i totes però especialment per aquelles persones que encara tenen els seus familiars assassinats sense identificar tirats de qualsevol manera a fosses clandestines franquistes. Entre les persones que, lliurement es manifestaren a Sa Feixina, hi havia representants significats del PP i d'organitzacions com el Círculo Balear, que no feren absolutament res per aturar els insults, les faltes de respecte ni les agressions.

És per tot això que Memòria de Mallorca fa aquest comunicat públic:

Crèdits:

Han col·laborat:

Mª Antònia Oliver París
Llorenç Capellà Fornés
Ricardo de la Morena Fernández
Altraltalia-AltraMemoria
Dolors Marin Silvestre
Margalida Capellà Roig
Sebastiano Rossi

**Coordinació,
disseny i maquetació:**
Blai Guevara

Temps de la Memòria
és el butlletí trimestral
de l'Associació Memòria
de Mallorca. DL: PM 311-2014

La publicació no es fa responsable de les opinions dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

1. **Condemnam enèrgicament la concentració falangista** del dia 1 de novembre davant Sa Feixina.
2. **Condemnam enèrgicament les agressions**, els insults, les faltes de respecte i les exhibicions de simbologia feixista que es produïren el dia 1 davant el monòlit de Sa Feixina.
3. **Exigim de la delegació del govern** una investigació exhaustiva que acabi per identificar les persones que agrediren la persona que portava una bandera republicana així com totes aquelles que reivindicaren els assassinats de 1936 per a l'època actual.
4. **Condemnam enèrgicament l'actitud** de Jorge Campos, representant del Círculo Balear, i d'Ana Maria Aguiló, militant destacada del PP, per no haver fet res, tan demòcrates com són ells, per aturar els seus correligionaris durant la concentració.
5. **Exigim, de tots els partits polítics**, sense cap excepció ideològica, que condemnin la concentració, els insults i les exhibicions de simbologia falangista.
6. **Exigim que ARCA superi**, en aquest cas, el seu silenci escandalós i vergonyant i, públicament, de manera clara, condemni els fets explicats anteriorment i recollits per tots els mitjans de comunicació de Mallorca.
7. **Exigim la demolició immediata** del monòlit de Sa Feixina. Ha quedat demostrada la seva utilitat i el seu significat històric.

A més a més, i amb la més absoluta tristesa i preocupació democràtiques, volem considerar davant l'opinió pública:

- A. Falange Española va ser la responsable directa de centenars d'assassinats durant els anys de la repressió franquista, i responsable de moltes de les fosses on hi enterraren intencionadament a víctimes de desaparició forçada i que durant la concentració del passat dia 1 tornaren a reivindicar amenaçant a les persones que foren agredides. L'any 2015 continua sent un partit "legal" que, pel que es va veure el dia 1, té el suport i les simpaties del Partit Popular i del Círculo Balear. Com és que criticaren l'aparició d'una bandera republicana, però callaren a la vista de la falangista criminal?
- B. Els fets del dia 1 de novembre a Sa Feixina tenen tres responsables directes: ARCA, el PP i Ciudadanos. Ells solets, reclamant la protecció d'una simbologia feixista que, com s'ha vist, representa clarament el sentir d'uns pocs que reivindiquen la violència, els assassinats del 36 i en fan exhibició pública, han possibilitat una vergonya com la del dia abans indicat a un parc que hauria de ser de tots i no només el record de la victòria de la violència dels colpistes contra bona part de la societat.
- C. És això el que ARCA defensa? És això el que ARCA vol? Per què consent una associació respectable, democràtica i necessària que l'arrossequin al costat de la violència i la intolerància? No és hora que les persones sensates d'ARCA, que n'hi ha i moltíssimes, agafin la paraula i reconduïxin aquest despropòsit?
- D. El PP i Ciudadanos, partits necessaris, que participen de la democràcia, estan d'acord amb el que, amb la seva actitud i el seu interès electoral, han contribuït a provocar? Pensen condemnar les manifestacions falangistes? Pensen, en algun moment, defensar les víctimes dels falangistes?

Contextualitzar el 'Balears'

Per Llorenç Capellà, escriptor i periodista. Diari UH, octubre 2015

Una de les raons que esgrimeixen els partidaris de mantenir en peu el monument al *Baleares* és que ja no hi ha cap llegenda que el contextualitzi. Tot

seguir, però, afegeixen que és un punt excel·lent de trobada i reflexió per a les escoles, atès que hi ha una placa que diu textualment: «Aquest monument va ésser erigit l'any 1945 en record de les víctimes de l'enfonsament del creuer *Baleares* durant la Guerra Civil (1936-1939). Avui és per la Ciutat símbol de la voluntat democràtica de no oblidar mai els errors de les guerres i de les dictadures». De manera que allò que fa la placa citada és descontextualitzar-lo i, sobretot, mentir arterosament. Compte amb el text! En la primera frase no s'especifica quina era la bandera del creuer; i la redacció de la segona, si associem «víctimes» amb «els errors de les guerres i de les dictadures», dona peu a interpretar que el *Baleares* havia sucumbit en defensa dels valors republicans de dignitat, llibertat i justícia. I tots sabem que no va ésser així, el *Baleares* –diguem-ho una vegada més–, va combatre a les ordres dels sediciosos i la darrera cançó que va sortir de coberta va ésser el *Cara al Sol*. És a dir, en la prosa poètica de Jordi Andreu Alcover –*El Diabolo Cojuelo* del diari del Moviment– un himne que és el «de las camisas negras, pardas y azules» i «la canción del Rhin, del Tíber y del Tajo (*Flechas en el Haz*, editorial La Esperanza, pàg. 180). Que cal desmantellar el monòlit de la Feixina, és evident. Un altre dels arguments que s'esgrimeixen per no enderrocar-lo és que els camps d'extermini nazi no sols s'han conservat, sinó que s'han convertit en lloc de visita i peregrinatge. Allò que obvien, aquells que ho diuen, és la llegenda que hi ha a la porta d'entrada. Recordo que la d'Auschwitz diu, si fa no fa, que aquell centre de mort no ha estat derruït perquè les generacions actuals i venidores tinguin present els crims de lesa humanitat que va perpetrar el nazisme. Precisament la polèmica entorn de l'espai de la Feixina s'origina per la descontextualització del monument. Per què no el contextualitza altra volta, Cort, i atura la polèmica, encara que sigui de manera momentània? Això sí, amb el missatge convenientment actualitzat. M'avanço i li faig la feina: «Aquest grup escultòric va aixecar-se suposadament per subscripció popular quan els drets del poble havien estat proscrius i amb aportacions de l'estranger, concretament i únicament d'Alemanya i d'Itàlia, i va ésser inaugurat per Fran-

cisco Franco, un dictador abjecte. Les gestes bèl·liques del *Baleares*, abans d'ésser enfonsat per l'esquadra republicana, són prou conegudes: va bombardejar la carretera de Màlaga a Almeria causant centenars de morts civils i va fer guàrdia davant el port de Barcelona per evitar l'avituallament de la població afamegada per part de vaixells estrangers. Tanmateix la pàgina més ignominiosa del *Baleares* va escriure's a Mallorca, atès que les autoritats nomenades a dit després del cop d'Estat permeteren l'enrolament de joves d'entre 13 i 17 anys, contravenint totes les lleis internacionals sobre drets humans i de protecció de la infància». I a la part posterior podria haver-hi una altra placa, aquesta més modesta, que en recordés els protectors actuals. Hauria de dir una cosa així: «Aquest monument no va ésser enderrocat tal i com la llei preveu que s'ha de fer amb els símbols feixistes a causa de la pressió d'ARCA, d'alguns grupuscles d'extrema dreta i d'una senyora espanyola del carrer de Sant Jaume». És una manera d'evitar-ne l'enderrocament. **Si ARCA està d'acord amb aquesta proposta, molt probablement Memòria de Mallorca no s'hi oposarà.** ■

Imatges de l'acte d'inauguració del monument al creuer *Baleares*, 16 de maig de 1947, al qual assistí el dictador Franco

Postdata: recomano molt vivament la lectura de dos llibres: *El crucero Baleares (1936-1938)*, de Jeroni F. Fullana/Eduardo Connolly/Daniel Cota, i *Los Flechas Navales de Baleares (1936-1939)*, de Jeroni F. Fullana Martorell.

Un debat fins avui dia. Què representa la Feixina?

Per Ricardo de la Morena Fernández, estudiant de tercer del Grau d'Història de la Universitat de les Illes Balears.

"Conservar o no conservar el monument es sense dubte una decisió més que de criteris històrics-tècnics es mostra de la política i la decisió política."

Ricardo de la Morena

La polèmica que fins avui dia tenim referent al monument de la Feixina es sense dubte un dels tants temes sense resoldre. El debat és variat, la polèmica es veu clara sobre diferències polítiques. Amb aquesta contribució, vull raonar la posició de llevar el monument feixista de la Feixina.

Segons l'historiador Cristòfol-Miquel Sbert considera: "els monuments solen tenir tres funcions: embellir, recordar i honrar. Pel que fa a la primera, el monument de sa Feixina destaca per la seva individualitat".

Segons la seva opinió que diu en l'article: "crec que l'eixida més raonable per salvar el monument de sa Feixina és descontextualitzar-lo, fer desaparèixer qualsevol inscripció. Emprem els doblers públics en altres coses".¹² És clar que la seva postura *reconciliadora* com historiador deixa clar, que és partidari de mantenir el monument feixista de la Feixina. El fet del cost de demolició del monument, pot ser una postura recercada per dir no a la demolició.

Com no els ajuntaments dels governs de l'esquerra han de garantir els drets socials, laborals i democràtics, com també la defensa de la justícia, reparació i veritat de la memòria històrica de la repressió del règim franquista.

No es qüestió descontextualitzar un monument que en context representa els que varen col·laborar contra la II República legítima i amb el feixisme durant la guerra civil. Hem de conèixer el context de producció del monument i el significat de patrimoni històric que no ostenta el monòlit. La construcció del monòlit no sols és una forma d'honar als que varen morir en el *Crucero Baleares*, sinó que és un exemple de la defensa de conservar un monument que vol exposar el sentit del Règim franquista, glorificar l'esperit feixista de la guerra contra els i les demòcrates.

Així doncs com es sap que les obres comencen el 7 d'agost del 1939 fins la seva inauguració el 16 de maig de 1947 amb el dictador Francisco Franco. La cerimònia d'inauguració dels caiguts en "el crucero de guerra" va comptar amb una missa amb la presència de l'Església catòlica i un grup de supervivents mallorquins del *crucero*.

En l'actualitat el monument no conserva elements de càrrega simbòlica com es diu. Però el monòlit en si mostra per si propi el simbolisme dels feixistes que varen atacar l'anomenada 'Carretera de la Mort' entre Almeria-Màlaga: "L'acció de l'exèrcit franquista sobre els fugits per la carretera d'Almeria va provocar entre 3.000 i 5.000 morts, la majoria civils. Tot i l'evidència i l'elevat nombre de morts, l'exèrcit de Franco sempre va negar haver disparat contra la població civil".

A més, el monument dedicat a la memòria dels mariners del creuer Balears és un dels més importants de l'estat. Endemés, els autors indiquen que aquest monument estava exclusivament dedicat a demostrar *las bases nuevas y eternas del Estado de Franco*.

Concentració de MdM exigint la demolició del monòlit. 24/10/2009

La posició d'ARCA diu per defensar el monòlit: «no és un monument feixista. És originalment un monument a unes víctimes mallorquines. Ara és un monument que recorda el fet i advoca per la pau». És fals ja que hi ha prou proves clares que Josep Tous Ferrer a pocs dies de l'enfonsament del vaixell per l'armada republicana, va posar en marxa la iniciativa de construir el monument dedicat a la memòria del vaixell feixista i la seva tripulació amb el títol *Gloria a la Armada Nacional*. Davant d'arguments buits de conservar el monò-

¹² Cristòfol-Miquel Sbert. (2015). *Conservem el monument de sa Feixina*. Recuperat 31/10/15 des de: <http://www.diariodemallorca.es/opinion/2015/10/22/conservem-monument-sa-feixina/1064629.html>

Paco Ferrer intervén a l'ajuntament de Palma. 28/10/2015

lit, nosaltres tenim memòria i hem de lluitar per la justícia, veritat i reparació del que va suposar la repressió de la guerra i el règim franquista. Com també la defensa dels drets socials, laborals i democràtics dels pobles. Però hem de dir clar: volem fora la Feixina, l'Ajuntament ha d'actuar i començar la demolició del monòlit. Com diu Paco Ferrer: «Qui vulgui conservar la Feixina, que se l'endugui a casa seva».

No sols es polèmica sobre la Feixina, és el fet de defensar la memòria històrica i la justícia sobre les víctimes del franquisme, hereu aquest Règim del 78 actual.

Volem fer present la necessitat de conèixer la memòria històrica al conjunt de la societat. **Diem no al feixisme, fora els monuments feixistes!** ■

Nous noms al Mur

Memòria de Mallorca, novembre de 2015

El dia 1 de novembre, a l'homenatge anual a les víctimes del feixisme, varem inaugurar una nova planxa al memorial del Mur de la Memòria, al cementiri de Palma, amb 41 noms de noves víctimes que hem pogut rescatar de l'oblit al qual la nostra democràcia actual vol condemnar a les víctimes del franquisme. No aturarem de recuperar la memòria de totes aquestes víctimes que l'Estat espanyol no reconeix, tal vegada, **perquè no són víctimes del 'terrorisme'.** ■

Comunicat d'Altraltalia-AltraMemoria

Barcelona, 17 d'octubre de 2015

L'Associació Altraltalia-AltraMemoria de Barcelona, que des del 2009 treballa per a la recuperació de la memòria antifeixista italiana a Catalunya, i que va interposar una querrela penal per crims contra la humanitat contra els aviadors italians responsables dels bombardejos indiscriminats sobre la població civil de l'àrea de Barcelona a la Guerra Civil, recolza plenament la proposta de l'Ajuntament de Palma de Mallorca d'enderrocament del monument al Parc de Sa Feixina dedicat al creuer *Baleares*.

Estem convençudes i convençuts que el record i l'exaltació de la gesta d'una tripulació que va estar involucrada en l'atac de la població civil no ha de ser celebrat, sinó condemnat públicament i sense cap excusa.

L'assassinat de civils a les costes andaluses perpetrat pels militars del creuer *Baleares* és –segons el dret internacional– un crim contra la humanitat, i per tant un monument a la seva tripulació no té cabuda en un espai públic d'una ciutat democràtica. L'eliminació d'algunes construccions no significa de cap manera esborrar el passat, sinó eliminar els símbols d'una imposició autoritària, d'una revolta feixista contra la República Espanyola, contra la democràcia i la justícia social, i **restituir als espais públics la dignitat, l'aire lliure de la democràcia aniquilades durant dècades d'opressió, assassinats i tortures de la dictadura de Franco.** ■

www.altramemoria.org
www.altraitaliabcn.org

Paco Ferrer i la “carretera de Màlaga”

Memòria de Mallorca, novembre de 2015

Francisco Ferrer Pérez, ‘Paco’, és malagueny de naixement i mallorquí d’adopció (va arribar a Palma l’any 1960). És un supervivent de la ‘Carretera de la Muerte’. Ell només tenia set anys quan escapà de Màlaga davant la caiguda imminent de la ciutat a mans de les tropes feixistes, però uns fets tan dramàtics no es poden oblidar fàcilment. Parla amb total naturalitat d’aquells fets, sense cap por ni rancúnia.

Paco, ¿cuántos años tenías cuando tuviste que escapar de Málaga junto a tu familia?

Con siete años yo estaba en la “Carretera de la Muerte”, que es la carretera entre Málaga y Almería, y cuando llegamos a Almuñécar, un pueblo de Granada, pues allí nos paramos, ya no pudimos pasar más arriba porque como había llovido muchísimo el río iba muy crecido y el puente lo habían volado los fascistas. Entonces pasamos la noche allí, en una fábrica de aceite, y al otro día vinieron los italianos y los falangistas diciendo que teníamos que volver a Málaga, que si queríamos que podíamos volver en los camiones. Mi padre no quiso, dijo que no, que habíamos llegado andando hasta allí y nos volvíamos andando. Él tenía la mosca detrás de la oreja porque él sabía lo que podía pasar...

¿Cuántas personas íbais?

Mi padre, mi madre y mis cuatro hermanos, somos cinco hermanos.

¿Qué equipaje llevábais, alguna maleta...?

De maleta nada, íbamos con sacos. Allí había metido mi padre cosas para guisar... sartenes... y en otro saco llevaba ropa nuestra, ropa de abri-

go y todo eso; que por cierto, cuando volvimos a Málaga, como mi padre se puso malo fuimos tirando cosas y llegamos con lo puesto. Y tuvimos suerte al llegar, porque los falangistas cuando se enteraban de alguna casa vacía de los que huimos, daban una patada a las puertas y metían gente allí a vivir. Tuvimos suerte que no nos tocaron la casa.

Era una época muy mala. Mi padre al volver no podía trabajar porque era joyero y el dueño había cerrado la joyería. Además, mi padre se asustó mucho, porque cuando volvimos un día vino la policía registrar la casa, decían que mi padre había sido denunciado porque le habían visto salir a la calle con una escopeta de caza a tirarle a los aviones. Y claro, ellos registraron pero no vieron nada, allí solo estábamos los niños... los pequeños... y entonces no lo tocaron, pero mi padre se asustó. Era un hombre bastante culto, era hijo único y sus padres se habían volcado con él. Le gustaba mucho la literatura y el teatro, tanto que estuvo trabajando por las noches en el teatro Cervantes de Málaga como avisor, era quien avisaba a los artistas para entrar en escena.

Ya la cosa en Málaga estaba muy mal, sentíamos los cañonazos... la aviación bombardeaba y mi padre un día le dijo a mi madre: “prepara que nos vamos, porque he estado en el Gobierno Civil y allí no hay nadie”. Y mi madre metió en aquellos sacos las cosas que precisaba y para allá nos fuimos, para la “carretera”.

Estando allí, en la “carretera”, ¿sufriste los bombardeos de los barcos apostados en la costa, te acuerdas de ellos?

Claro que los ví, ya lo entendía todo perfectamente. Mi padre siempre estaba pendiente de nosotros porque como había tanta gente, él miraba de que no nos separásemos. Yo me perdí porque era muy inquieto y siempre iba de un lado para el otro, y tuve la suerte que en esa fábrica de Almuñécar me encontraron.

¿Cuántos días estuvisteis caminando por la “carretera”?

Yo creo que tardamos siete días, porque había mucha gente y todos íbamos andando.

En la “carretera”, ¿qué tipo de personas íbais? ¿Había soldados, milicianos, población civil...?

No, no. Allí todos eran civiles, todos los que íbamos. Yo escuché que venían a tomar la ciudad y que venían los “moros”. Y es verdad, venían los “moros” y entraban a sangre y fuego quitando

de en medio a la gente que no les interesaba; en Málaga hubo muchos fusilamientos. Entonces huimos para la carretera de Almería. Allí de vez en cuando venían los barcos y se ponían a tirarnos cañonazos, pero como la carretera de Almería a Málaga está entre cortados de montañas y el mar, los barcos tiraban a los acantilados y bajaban unas piedras de aquí te espero, y al que cogía debajo lo mataba. En esos momentos mi padre nos sacaba de la carretera y nos ponía al lado del mar: ¡Quietos ahí, al suelo! Después venía también la aviación y nos ametrallaba, y todo el mundo al suelo. Me acuerdo de una anécdota: mi madre estaba haciendo la comida debajo de un árbol y pre-

paraba una paella pero solo con lentejas, la estaba haciendo al fuego con leña que mi padre le traía. Entonces escuchamos los aviones y nos tiramos todos al suelo. Después de ametrallarnos se fueron. Luego mi madre le dijo a mi padre: "Antonio, llevo un rato echándole agua a las lentejas pero se me secan al momento". Entonces mi padre se acercó y vió que tres proyectiles habían agujereado la paellera. Así como iba a tener caldo, además que se le apagaba el fuego; tuvimos que comernos aquello conforme estaba, porque no teníamos otra cosa. Por eso, cuando yo veo por la televisión a los sirios que van por la carretera padeciendo, me recuerda mucho aquello: igual que los refugiados mueren en el mar, allí moría la gente en la "carretera".

¿Cuántas veces al día se poducían estos bombardeos?

Venían una y hasta dos veces al día. Como ya te dije, solo pudimos llegar hasta Almuñécar. Allí en la fábrica de aceite de aquel pueblo me encontré de nuevo con mi familia porque me había perdido. Por cierto allí fue donde vi un hombre que me pareció que estaba sentado en una piedra, pero al acercarme vi que le faltaba parte de la cabeza, mi padre enseguida me cogió y me alejó de allí para que no lo viera. Por eso yo pienso que cuando hundieron el 'Balears' a los muertos se los trajeron aquí, los de aquí, se los entregaron a las familias. Yo siento mucho que muriera gente, pero en la carretera, en las cunetas todavía queda gente enterrada que tiene familia y les gustaría saber donde están, enterrarlos dignamente donde ellos puedan visitarlos, como todo el mundo, eso es hacer justicia con esas personas.

¿Cómo fue la vuelta a la ciudad ya en manos de los 'nacionales'?

Pues, mi padre ya no pudo trabajar de lo suyo, ya no salió y murió al poco tiempo. Se dedicó en casa a hacer suelas de esparto para alpargatas y mi madre iba a limpiar a casas y así íbamos tirando. El hombre se asustó porque había muchos fusilamientos de gente, de vecinos nuestros... y entonces una vez, a mi padre se lo llevaron. Mi madre por consejo de unas vecinas fue a buscar a un señor llamado Paco. Era un hombre que arreglaba bicicletas y además era falangista; yo lo ví con su camisa azul y sus flechas, y todo eso. Y gracias a él lo soltaron, pero ya le habían dado una paliza que llevaba la camisa pegada al cuerpo de lo que le habían pegado. Y desde entonces ya no quiso salir a la calle para nada; se dedicó por completo a las suelas de alpargata y a leer, él leía mucho. Entonces enfermó de tuberculosis y murió en la casa. En el año 42 mi madre decidió que debíamos marcharnos, en Málaga ya no tenía nada que hacer. Por

aquel entonces el gobierno civil pagaba medio billete para la gente que quería emigrar. Mi madre lo solicitó y nos fuimos para Barcelona. Mi hermano el mayor se alistó a La Legión; mis dos hermanas pequeñas por mediación de las Margaritas de Falange quedaron bajo la tutela de una orden religiosa y mi hermano el menor y yo nos quedamos con mi madre. Tuve suerte y al poco empecé a trabajar en una fábrica de productos químicos: Panniker y Compañía. Allí comía y vivía.

Cuando llegas a Mallorca ¿tenías conocimiento de la existencia del monumento al 'Balears'?

¿Sabías que ese mismo barco había participado en los bombardeos de la Carretera de la Muerte?

Claro, yo ya había leído bastantes cosas al respecto y lo sabía. Al verlo pensé: con el daño que nos había hecho este barco... no me gustó y procuraba no pasar por allí siquiera.

¿Porqué no querías pasar por allí?

Por no ver el monumento al 'Balears'. No concebía que un barco de guerra bombardeara a los seres humanos que íbamos corriendo por la carretera.

Aquel episodio de la guerra ocurre cuando tú tenías siete años ¿Cómo logras conocer más detalles de aquellos hechos ya en tu madurez?

Yo leía mucho, y sigo leyendo. Aquí en Palma encontré una librería donde

ya no tenía nada que hacer. Por

aquel entonces el gobierno civil pagaba medio billete para la gente que quería emigrar. Mi madre lo solicitó y nos fuimos para Barcelona. Mi hermano el mayor se alistó a La Legión; mis dos hermanas pequeñas por mediación de las Margaritas de Falange quedaron bajo la tutela de una orden religiosa y mi hermano el menor y yo nos quedamos con mi madre. Tuve suerte y al poco empecé a trabajar en una fábrica de productos químicos: Panniker y Compañía. Allí comía y vivía.

Cuando llegas a Mallorca ¿tenías conocimiento de la existencia del monumento al 'Balears'?

¿Sabías que ese mismo barco había participado en los bombardeos de la Carretera de la Muerte?

Claro, yo ya había leído bastantes cosas al respecto y lo sabía. Al verlo pensé: con el daño que nos había hecho este barco... no me gustó y procuraba no pasar por allí siquiera.

¿Porqué no querías pasar por allí?

Por no ver el monumento al 'Balears'. No concebía que un barco de guerra bombardeara a los seres humanos que íbamos corriendo por la carretera.

Aquel episodio de la guerra ocurre cuando tú tenías siete años ¿Cómo logras conocer más detalles de aquellos hechos ya en tu madurez?

Yo leía mucho, y sigo leyendo. Aquí en Palma encontré una librería donde

el librero, al ver el tipo de libros que le compraba, me dijo que me podía proporcionar libros que no se podían editar en España. Y después en Inca encontré otro que también me vendió libros editados

en Méjico o Argentina, libros prohibidos por el régimen. Yo ya tenía ideas progresistas, ideas de izquierdas, pero no podía decir nada.

¿Cuál es tu opinión sobre la retirada del monumento al 'Balears'?

Pues que hay que quitarlo, claro. Cuando se aprobó la ley de Memoria Histórica se tenían que retirar toda la simbología franquista, y yo hablé con la alcaldesa Aina Calvo y le dije que eso tenía que desaparecer y ella estaba de acuerdo, pero tanto le presionaron para que no lo hiciera que quiso hacer un arreglo quitándole los símbolos más alusivos al franquismo, pero aunque se los quitaron el monumento lleva muchos años allí y la gente sabe lo que representa. Pero hay gente que cree que una vez le han retirado los símbolos franquistas ya no es lo mismo, que ya se ha vaciado el monumento de su carga ideológica.

Ya, pero los que dicen eso no tienen ideología ninguna. Un día una periodista me presentó un hombre que no quiere que se retire el monumento, y dijo que no tenía nada que hablar conmigo. Hay gente que todavía se cree que Franco está vivo. Ese hombre no quiso hablar conmigo. Eso lo tienen que quitar, en mi opinión, porque hicieron mucho daño y no se puede hacer un monumento a una máquina de guerra. Es un monumento franquista, un monumento fascista; arriba del todo tiene un faro, y yo digo que ese es el ojo del Gran Hermano que nos vigila y nos dice: ¡no os mováis que todavía estamos aquí! Yo, como ciudadano de Palma, me da vergüenza que pasen los turistas por allí y vean el monolito, los guías tendrán que explicarles de qué trata éste, y esas personas ¿qué concepto tendrán de nosotros que permitimos que un monumento como este permanezca todavía en nuestras calles? Esto en sus países es impensable. ■

El doctor canadiense Norman Bethune, famoso cirujano pulmonar que impactado por las noticias sobre la Guerra Civil, se une a las Brigadas Internacionales como voluntario sanitario. Salvó numerosas vidas evacuando a heridos, ancianos, mujeres y niños con su ambulancia en la Carretera de la Muerte.

Entre el 6 y 8 de febrero de 1937, se produjo en Málaga la "Desbandá", entre 100.000 y 150.000 personas huyen dirección Almería; entre 3.000 y 5.000 víctimas, la mayoría civiles. El general fascista Gonzalo Queipo de Llano, desde Radio Sevilla, atemorizaba a la población civil en sus allocuciones: *"Nuestros valientes Legionarios y Regulares han demostrado a los rojos cobardes lo que significa ser hombre de verdad. Y, a la vez, a sus mujeres. Esto es totalmente justificado porque estas comunistas y anarquistas predicán el amor libre. Ahora por lo menos sabrán lo que son hombres de verdad y no milicianos maricones. No se van a librar por mucho que berreen y pataleen"*.

En el libro "Dialogue with the death" del corresponsal del 'Daily Worker' (NYC), Arthur Koestler narra así la huida: *"[...] El río de refugiados se dirige a una trampa mortal. [...] La carretera está todavía abierta, pero bajo el fuego de los barcos de guerra y de aviones que ametrallan a los refugiados"*.

El día 8 los refugiados ya llega a Torre del Mar. Aquí empiezan los bombardeos desde los buques Canarias, Baleares y Almirante Cervera y de la aviación alemana e italiana. Queipo de Llano, sa-

cástico, explica la decisión de bombardear a la población civil: *"Una parte de nuestra aviación me comunicaba que grandes masas huían a todo correr hacia Motril. Para acompañarles en su huida y hacerles correr más aprisa, enviamos a nuestra aviación, que los bombardeó"*.

El diario británico "The Manchester Guardian" relató lo que estaba ocurriendo: *"Nadie creyó que el éxodo voluntario iba a asumir el carácter de un cataclismo humano desconocido en la historia de Europa. Pronto se convirtió en una sangrienta realidad. El camino se tornó un infierno bombardeado por los barcos fascistas españoles y los aviones alemanes e italianos. [...] Pronto el camino quedó cubierto de muerte"*.

El médico canadiense Norman Bethune, relata en su libro "El crimen de la carretera Málaga-Almería": *"Una muchedumbre de personas y animales ocupaba todo el ancho de la carretera... La llanura se extendía tan lejos como la vista podía alcanzar y por ella serpenteaba una hilera de 30 kilómetros de seres humanos, como un gusano gigantesco. [...] Los muertos estaban esparcidos entre los enfermos con los ojos abiertos al sol"*.

Amnèsia històrica i franquisme: el cas de Mallorca

Per Dolors Marin, doctora en Història Contemporània.

Ja fa molts anys que l'Associació Memòria de Mallorca va demanar la demolició de l'antic monument franquista dedicat a la memòria del "Crucero Baleares". L'objecte, escultura o com li vulgueu dir en qüestió, és un far de 22 metres d'alçada que està situat a Sa Feixina en ple centre de Palma. El debat a l'entorn del "monument" s'ha tornat a desfermar en ocasió de l'actual canvi polític a Cort i algunes entitats com ARCA en demanen la conservació.

Caldrà recordar però que aquesta es una assignatura pendent en el desmemorat planell balear dels símbols i monuments franquistes. La llei sobre simbologia i monuments públics 52/006 del 12/12/2006 al seu article 15 ja obliga a les administracions públiques "en el exercicio de sus competencias, tomaran las medidas oportunas para la retirada de escudos, insignias, placas y otros objetos o menciones conmemorativas de exaltación, personal o colectiva, de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura". A banda de recordar que a poblacions com Sóller hi resta encara un monument als "caiguts", i a Lluçmajor hi destaca un aligot inconstitucional a una de les portes laterals de l'església, assenyalem que hi ha veus que demanen revisar el servei del nomenclàtor illenc i el de Palma on encara consta al carrer Manacor, la prèvia de "Heroes de Manacor". Uns herois que no foren precisament els ferits i les infermeres catalanes de la Creu Roja que foren assassinats després de tortures terribles sense haver disparat mai un tret. Memòria i desmemòria interessada s'ajunten en un exercici pervers d'ocupació física i simbòlica de l'espai de tots, el públic i que malgrat la transició no aconseguim posar un punt i apart i retornar la dignitat a les víctimes. Aquestes encara estan disperses en fosses per excavar escampades per tota la illa. Una reivindicació que Memòria de Mallorca fa visible cada primer dissabte de mes amb una plantada davant de Cort.

Però anem al "monument" que avui polaritza el debat illenc sobre una llei promulgada fa casi 10 anys. El monument de Sa Feixina neix de la idea d'immortalitzar, -aquest fou el seu nom-, la memòria dels tripulants del vaixell que fou enfonsat el mes de març de 1938 per les naus republicanes a la zona del cap de Palos. El bloc rectangular, molt del gust nazi-feixista del seu temps, fou inaugurat pel

dictador en persona acompanyat de totes les forces vives de la ciutat, des de els bisbes de Mallorca i Eivissa, al governador civil, l'alcalde de Palma i totes les patums locals (falangistes, militars, empresaris, eclesiàstics, etc.) un 16 de maig de 1947. Després de 10 anys de subscripció popular auspiciada per Josep Tous Ferrer propietari del periòdic "Ultima Hora", que publicava a les seves pàgines els noms dels contribuents, una pràctica molt habitual en zones "conquerides" als republicans i on molts ciutadans es veien coaccionats per la por ja que tenien familiars a la presó o desapareguts. Així doncs, a partir de una imposada "subscripció popular" on els més destacats aportadors eren les forces d'ocupació a les illes, va ser necessària una contribució del Ministeri de Foment de quasi la meitat del cost pel que es va catalogar com a far tot el conjunt arquitectònic. Tripijocs, diners manllevat als mallorquins esporuguits (amb més de 3.000 persones empresonades) i finançament de l'exèrcit nacional durant el conflicte ens porten a pensar en l'interès ideològic i polític del conjunt de pedres.

I és més, ens demanem. Establerta ja la causa principal de l'edificació del monument, en cap cas filantròpica o desinteressada (un regal a la ciutat, per exemple) anem a revisar qui eren els vindicats com a herois del "Crucero Baleares". Els 22 mallorquins desapareguts, a banda de nombrosos mariners peninsulars, es varen inscriure a la "creuada" no per reemplaç obligatori, sinó voluntàriament, nou d'ells, menors d'edat, enquadrats dins dels anomenats "Flechas Navales" organització juvenil de Falange a imitació dels Balilles mussolinians. Poca broma, nens enrolats en guerres d'adults. Per altra banda, la influència italiana a Mallorca denunciada en aquells mateixos anys per Camilo Berneri no és exagerada. Veiem si més no com era l'himne dels homes del Baleares, compostat per la pròpia tripulació i cantat amb la música de l'himne "Giovinezza":

"Va el Crucero Baleares tripulado por Falange y en las costas de Levante hace tronar su cañones destruyendo las guaridas de los rojos foragidos que abandonan al instante Barcelona y Alicante.

Venga fuego con denuedo
y la Falange a luchar
y acabemos con la FAI
y la Generalitat"

L'himne segueix amb els típics i tòpics "vives" a l'exèrcit, la Falange, o Franco. Tot un símbol que explica la part frívola de la història. Aquesta part quedaria en trista anècdota si no fos per la breu, però terrible, singladura del vaixell: els bombardejos als ports de la Mediterrània. Unes canonades que comporten l'assassinat de població civil indefensa davant els atacs marítims que cerquen del mar i desorientar els republicans de tots els colors. Tothom que s'hagi interessat per la repressió malaguena ha trobat la participació del Balears, el Canaries i l'Almirante Cervera torpedinant la ciutat a menys de 1000 metres de la costa i fent blanc en dones i nens que fugien de la ciutat cap Almeria. Naturalment l'acció es complementa amb l'aviació que metrallava els que fugien espaordits pel que encara es coneix com "La carretera de la Mort". Era la primera missió de sang i la ciutat va ser bombardejada insistentment del 5 al 9 de febrer de 1937.

A més de Màlaga el Balears va atacar d'altres objectius civils ja que poc després li va tocar el torn a les costes valencianes, la tarda del 13 d'abril va ser el torn de Castelló, i al matí següent el de Tarragona. Dies després, del 20 d'abril al 4 de maig va ser el torn de Maó, per passar el 26 al Graó de Va-

lència. Del 4 al 8 de juny li va tocar el torn a Palamós i Sant Feliu de Guíxols, i el dia de Sant Joan a la nit van ser bombardejades un altre volta Palamós, Sant Feliu i Mataró. Dos dies després, el 16 va fer tasques d'ajuda del vaixell minador Làzaro, dedicat a minar la costa de Tortosa. El 3 de juliol van bombardejar Tarragona al matí, i hores després Palamós. Després de capturar un petrolier republicà en aigües eivissenques, van participar en el bloqueig naval de Santander "y la costa enemiga adyacente" entre el 22 i el 31 de juliol. Al mes de desembre van atacar la costa alacantina (dia 10) i el dia 21 feren via cap a Valencia on van enfonsar tres vaixells de pesca "enemigos". El dia 22 a les sis de la tarda va començar el bombardeig de Gandia i Denia fins l'endemà. Tres dies després fou el torn del Graó de Castelló que fou minat i bombardejat, i per la tarda atacaren Vinarós. Amb el seu bessó, el Canaries i l'A. Cervera van atacar València a les 7 del matí del 23 de gener, i dies després, amb l'ajut de l'aviació hi tornen del 17 al 23 de febrer. Era el seu darrer bany de sang de població civil. Segons els mateixos informes del tinent del vaixell, Miguel Cervera, aquest va bombardejar 33 vegades els ports, i 13 les bateries de les costes republicanes, i només va tenir 4 trobades a alta mar amb la flota republicana. **És a dir, tota una màquina de matar a persones indefenses, i encara algú vol que aquest monument a l'horror i la mort resti dempeus? ■**

Llei de fosses de les Illes Balears

Per **Margalida Capellà i Roig**, diputada al Parlament i professora de dret internacional públic a la UIB

Aviat tendrem Llei de fosses a les Illes Balears. S'ha acabat la indefensió dels familiars de desapareguts. S'ha acabat l'excusa de que no es tenen competències o no es tenen diners. S'ha acabat mirar cap a una altra banda, ara és el moment d'obrir les fosses i tancar ferides.

La Llei balear de fosses desplegarà la Llei 52/2007 anomenada "Llei de memòria històrica" i establirà la competència i, així mateix, el compromís del Govern de les Illes Balears en la localització de les persones desaparegudes durant la guerra civil i la dictadura franquista així com la localització, senyalització, dignificació, protecció i, si és possible, exhumació de les fosses comunes que es trobin en territori balear. La finalitat d'aquesta Llei és complir les obligacions que Espanya en aquests moments

incompleix: la política de subvencions a famílies i associacions per exhumar fosses duta a terme pel Govern espanyol entre 2008 i 2011 ha estat considerada inadequada per Nacions Unides perquè delega en les famílies la responsabilitat de cercar els desapareguts, quan hauria de ser l'Estat qui ho faci, en concret l'Administració de Justícia. El 2012 el Govern del Partit Popular paralitzà aquestes subvencions i, en l'actualitat, les famílies de desapareguts i les associacions memorialistes desenvolupen aquesta tasca pel seu compte i assumint-ne el cost.

D'acord amb la Llei balear de fosses, el Govern assumirà directament les competències en aquesta matèria per a què la localització tant dels desapareguts com de les fosses sigui el més ràpid i eficaç possible, per acabar amb la delegació en famílies i associacions d'aquesta responsabilitat i per evitar

que el pes de les investigacions i prospeccions recaigui en els ajuntaments que tenen fosses en el seu terme municipal.

La Llei balear de fosses preveu la creació d'una Comissió tècnica sobre desapareguts i fosses de la guerra civil i la dictadura franquista que elaborarà un mapa de fosses i un cens de persones desaparegudes continuant la feina ja feta per les associacions que fins ara han treballat en la recerca dels desapareguts, en concret Memòria de Mallorca i el Fòrum per la Memòria d'Eivissa i Formentera. Aquesta Comissió analitzarà la situació i estat de totes les fosses i proposarà la intervenció d'aquelles fosses que sigui viable la seva intervenció, mentre per a les que no sigui possible es preveu que siguin senyalitzades, dignificades i protegides

legalment com a BIC o béns catalogats. Es procedirà a la intervenció de les fosses seguint un protocol que elaborarà la Comissió tècnica. En tot el procés de localització tant de persones desaparegudes com de fosses comunes hi participaran les associacions esmentades, es respectarà la voluntat de les famílies afectades i requerirà la col·laboració dels consells insulars i dels ajuntaments afectats.

Aquesta llei arriba tard per a moltes famílies perquè fa anys que s'haurien d'haver exhumat les fosses del franquisme i molts de fills i filles de desapareguts ja no són amb nosaltres, però això no és cap excusa sinó, al contrari, la justificació per emprendre el més aviat possible aquesta tasca. **No permetem que ens diguin, altra vegada, que "no és el moment"!**

Poden els estrangers sentir-se ofesos pel "monument" al *crucero Baleares*?

Per *Sebastiano Rossi*, arquitecte.

Quan escric sobre Ciutat, ho he de fer necessàriament amb molta modestia i una certa ambigüetat: el desavantatge de qui admira Palma sense ser un palmèsà "de tota sa vida". Visc un extrany sentiment semblant a la síndrome de Stendhal quan veig antigues fotos de nines banyant-se a Can Barbarà, admiro la Palma del present sabent que mai m'en podré sentir part al 100%.

Com arquitecte em quedo encantat observant les bel·leses arquitectòniques del centre històric i de les barriades d'extrarradi úniques com El Terreno. Em fascina també les produccions artístiques i arquitectòniques surgides de la Palma més modesta i treballadora per exemple a els Hostalets i a l'Eixample.

La mateixa i vigorosa llum mediterrània que ressalta els ràfecs de Cort, també produeix ombres grises que tapen la vergonya de la Història més recent de Ciutat. És aquest el cas de l'anomenat "Monumento al Crucero Baleares" al Parc de sa Feixina.

Com ciutadà de Palma i com arquitecte no puc eximir-me de donar suport a la decisió de enderrocar-lo, presa per l'actual govern municipal. A part de recolçar la iniciativa, m'agradaria detenir-me sobre els arguments que una part minoritària de la societat local esgrimeix amb més freqüència a favor del seu manteniment.

Cal aclarir que la raó principal per l'enderrocament de la construcció és el seu valor simbòlic: el record i –no oblidem– l'exaltació de les gestes d'una tripulació que ha estat involucrada en l'atac de la població civil. L'assassinat de civils protagonitzat pels militars del *crucero* a les costes andaluses és un crim recollit a l'Estatut de Roma (1998), instrument constitutiu de la Cort Penal Internacional, per tant representa una manca de respecte a uns valors universals de la Humanitat.

També cal recordar que s'està xerrant d'un presumpte "monument": és a dir no es tracta d'un edifici que podria tenir qualche utilitat als nostres temps, sinó d'un element descrit a l'article 15 de la Llei de Memòria Històrica estatal, que justifica legalment la seva eliminació. Per tant, si volem construir una societat basada en la convivència, la primera cosa a fer és acatar les prescripcions legals, entenent la llei també com l'instrument que limita l'arbitrarietat dins dels conflictes.

Alguns sectors de la societat apel·len a la presumpta qualitat artística de l'obra, en alguns casos fent una improbable (i crec desafortunada!) referència a l'escola del Bauhaus (¡). Dita escola va ser tancada quan els nazis –col·laboradors de la dictadura de l'Estat espanyol que va inaugurar el "monument"– varen arribar al govern d'Alemanya; per tant pareix fins i tot irreverent –si cal– fer referència

a aquell centre dinàmic i innovador de la cultura del disseny europeu. Però, si qualcú vol aprofundir l'anàlisi crítica de la construcció, només bastaria amb recordar l'escassa qualitat de les escultures que la decoraven. M'atreveixo a pensar, vista la coincidència en diferents països europeus, que els artistes i els arquitectes realment capaços –per la seva coneguda sensibilitat superior a la de la resta de persones– mai varen donar suport a les dictadures ni a les seves expressions pseudo-artístiques. Només bastaria pensar a l'anacrònic neoclassicisme de l'Estació de Milan...

Descartat l'aspecte artístic, queda per respondre a la presumpta apertura de ferides. Vist el paper jugat pels militars i per l'aristocràcia de l'Estat espanyol fins al dia d'avui, només podem arribar a la conclusió que si hi ha hagut ferides, mai han estat tancades. De fet el control econòmic de tot un estat, del seu patrimoni, dels seus recursos naturals queda avui en dia en les mans d'unes poques famílies que han construït una fortuna gràcies a una insurrecció armada en 1936.

En algunes ocasions he tingut l'oportunitat de parlar amb familiars de membres de la tripulació del *crucero Baleares*: cosins i néts d'uns joves, privats de qualsevol ideologia, allistats a un exèrcit sense saber perquè. És evident que aquells joves –tal com la majoria dels familiars m'ha finalment reconegut– són unes víctimes més d'una sublevació militar que els havia donat dues coses: un dogma contra la igualtat i un fusell a la mà per assassinar els seus germans.

Altres persones diuen que a Itàlia i Alemanya es conserven les construccions de les dictadures. No conec massa el procés de depuració postbèlic d'Alemanya, però sí sé que –malgrat el dirigisme dels nord-americans– alguns gestos simbòlics sí s'han dut a terme a Itàlia. Alguns edificis inaugurats per en Mussolini han trobat una nova funció a l'Itàlia democràtica però des de fa setanta anys ja no queden símbols de la dictadura en cap edifici públic, i els primers han estat destruïts amb cops de martell per les mans de treballadors i pagesos arribats a les ciutats per celebrar el fi de l'opressió, en aquell famós 25 d'abril de 1945. Per fer conèixer els horrors a les futures generacions, tenim

llibres i altres suports didàctics que ens permeten viure en ciutats lliures de símbols vergonyosos. L'eliminació de certes construccions no significa esborrar el passat, sinó eliminar els símbols d'una imposició, restituir als espais públics la dignitat, l'aire lliure perduts durant dècades d'opressió i tortures.

I quan –amb una dosi extra de fantasia– s'acusa a l'actual administració municipal de voler actuar com els paramilitars de l'Isis en relació al Temple de Palmira, em dona una certa "vergonya aliena" veure com algunes persones s'atreveixen a suggerir una similar distorsió de la realitat, vist que és justament la imposició d'un dogma l'enemic que els demòcrates volem combatre.

I per acabar, si qualcú em demana perquè un estranger es fica dins aquest debat, les respostes les haurà de cercar en els valors universals que ens uneixen: els Drets humans i la Història de totes i tots. Essent italià, tinc el privilegi d'haver viscut en un país on la infinita majoria de les persones de Dreta s'autodefineixen orgullosament antifeixistes. Visc avui, fora del meu país, en una societat lliure, i soc conscient de que aquesta condició privilegiada es deu també als sacrificis de milers de joves, vinguts a Espanya de desenes de països (Itàlia entre d'altres), i que han donat la pròpia vida per resistir en un règim il·legal implantat per una sublevació militar contra un govern i un parlament legítims, triats pel seu poble. Per una altra banda, soc pare d'una palmesana, que un dia haurà d'estudiar a la ciutat que m'ha adoptat, i em veig obligat a fer una darrera reflexió més íntima i personal.

Malgrat les recents caigudes d'estil d'alguns polítics italians, ningú s'ha atrevit mai a canviar els textos dels llibres escolars on es pot conèixer sense distorsions l'esforç i la dedicació extrema dels Partigiani. Aquest tipus d'anàlisi és el que m'espero trobar demà als llibres de la meua filla, per evitar que –a distància de generacions– els joves arribin a creure que el franquisme va ser un simple "moment històric" com un altre, circumscrit en el passat. La lluita per la Llibertat no coneix límits temporals ni geogràfics.

Fora el pseudo-feixisme dels llibres! Fora el feixisme dels espais públics de Ciutat! ■

Il·lustració: Elisa Martínez

Vine al nostre costat i fes-te'n soci de Memòria de Mallorca!

Entra a www.memoriadelesilles.org o tempsdelamemoria@gmail.com, o crida al 625 45 45 00